

Usmena književnost u Kovačevoj postmodernističkoj tvorevini

(Sanja Vojinović, *Kovač, tradicija*, Podgorica: Fokalizator, 2025)

U novembru 2025, u ediciji Nauka o književnosti, podgorički Fokalizator izdao je monografiju *Kovač, tradicija* autorke Sanje Vojinović. Knjiga je zapravo doktorski rad koji je pod naslovom *Elementi usmene književnosti i tradicijske kulture u opusu Mirka Kovača* autorka Sanja Vojinović, pod mentorstvom Marka Dragića, odbranila na Filozofskome fakultetu u Splitu. Autorka knjige koju predstavljamo, treba to istaknuti, u novo je istraživanje ušla s ozbiljnim iskustvom u montenegrističkim poslovima, bilo da je o pojedinim problemima izlagala na naučnim skupovima bilo da je radila na uređivanju i priređivanju teorijskih i umjetničkih knjiga. U važnija prethodna iskustva Sanje Vojinović bilježi se proučavanje karakteristika postmodernističkog postupka u Pekićevu djelu, te je na temelju te analize nastala knjiga *Kodovi Borislava Pekića* (ICJJ, 2010).

Knjigom *Kovač, tradicija* savremena montenegristika dobila je temeljit uvid u organizaciju i značenje književnoga teksta Mirka Kovača s gledišta funkcionisanja usmene književnosti i različitih formi tradicijske kulture u tome djelu. Na ukupno 244 stranice osnovna rasprava strukturirana je kroz 15 poglavlja uz prateće cjeline – *Predgovor, Izvori, Literatura, Biografija i Napomene*.

Mirko Kovač rođen je 1938. u Petrovićima kod Nikšića. Počev od 1962, kad izlazi roman *Gubilište*, Kovač je bez prekida pisao romane, pripovijetke, scenarije za filmove, eseje, polemike. Za književni i esejistički rad višestruko je nagrađivan. Zbog svojih antiratnih stavova i sukoba s velikosrpskim političarima i intelektualcima koji su afirmisali desničarske ideologije često je morao mijenjati sredinu. Cijeneći da će čitaocima olakšati praćenje sadržaja, autorka je pojedinosti iz Kovačeve biobibliografije pedantno saopštila u uvodu knjige *Kovač, tradicija*.

Generaciji autora koja je nakon Drugoga svjetskog rata obilježila važan dio književnosti južnoslovenskoga kruga i na taj književni i kulturni prostor u mnogom pogledu uticala pripada i crnogorski i jugoslovenski književnik Mirko Kovač. Među ostalima, Borislav Pekić, Danilo Kiš i Mirko Kovač, kao ličnosti osobene erudicije i upućenosti u svjetsku literaturu i dominantne poetike, ostali su upamćeni kao kreatori inovacija u literaturi “koje su ih svrstale u redove postmodernista” (9).¹

¹ Svi su navodi iz izdanja koje predstavljamo: Vojinović, S. 2025. *Kovač, tradicija*. Podgorica: Fokalizator.

Interpretacija događaja iz kulturnoga života i društveno-političke stvarnosti kao odlika epohe u kojoj je stvarao i na koje se književnik u postmoderni nerijetko i referira važni su za razumijevanje samoga djela. Naime, o književnom prostoru jugoslovenske federacije autorka zapaža da se “za *prelomni trenutak* – postmodernu u ovim književnostima određuje 1965. godina, kada su objavljena tri značajna romana nove generacije pisaca: *Bašta, pepeo* Danila Kiša; *Vreme čuda*, Borislava Pekića i *Moja sestra Elida* Mirka Kovača” (19). Poseban odnos prema tradiciji, metatekstualnost, dokumentarnost i druge pojedinosti kojima se odlikuje postmodernistički tekst smjerokazi su za razumijevanje djela Mirka Kovača. Stoga se autorka opredijelila da u segmentu *Poetika postmoderne* opis stvaralačkoga postupka Mirka Kovača popratí iscrpnijim obavještenjima o smjeni književnih pravaca, doktrina, umjetničkih formi i obrazaca.

Svoje teorijsko-analitičke postavke i uz njih odgovarajuće navode iz korišćene literature u poglavlju *Poetika Mirka Kovača* autorka započinje konstatacijom: “Kovač ruši i pripovjedačku i romanesknu strukturu djela. U njegovoj prozi zapaža se odsustvo priče, ali i načelo građenja koje je zasnovano na razgrađivanju klasične književne forme” (27). Ovo poglavlje zaključuje rečenica: “Njegovo književno djelo je veličanstveno, sublimacija prošlosti i sadašnjosti” (38). Unutar tako postavljenih koordinata ispitivan je metod gradnje Kovačeva teksta na primjeru različitih pripovjedaka i romana, obuhvatajući i djela koja je dopunjavao i naknadno izmijenjena objavljivao, ne zanemarujući, razumije se, autopoetičke stavove iz piščevih eseja. Već u ovome poglavlju knjige nedvosmisleno se kaže da struktura Kovačeva djela ima uporište u brojnim arhetipskim likovima, biblijskim motivima te naročito u elementima usmene književnosti, produktima tradicijske kulture koja se da rekonstruisati u predanjima, legendama, običajima itd.

Pojmovi *tradicija, kultura, materijalna i nematerijalna kulturna baština* i sadržaji koji se u teorijskim raspravama uz te pojmove vezuju obuhvaćeni su odjeljkom “Tradicijska kultura, značenja i osobenost”. Na jednome mjestu, pored ostaloga, autorka precizno i tačno konstatuje:

Elementi tradicijskih kultura, u djelu Mirka Kovača ogledaju se i u upotrebi jezika, njegovoj ekspresivnosti i dijalektu, u rečenicima i na koncu, u predanjima. A jezik, dijalekti, govori, toponimija, usmena književnost svih vrsta, te folklorno stvaralaštvo u oblasti muzike, plesa, predaje, igre, obreda, običaja uz ostale osobenosti naroda, dio su nematerijalne kulturne baštine. (46)

Imajući u vidu da korpus u znatnoj mjeri pokazuje odraz i uticaj usmene književnosti, to se u ovoj monografiji Sanje Vojinović našlo zasebno poglavlje posvećeno ovome pojmu i brojnim definicijama u kojima se donekle različito posmatra obim i identitet njegova sadržaja. Nije bez značaja činjenica da je Mirko Kovač potekao iz crnogorskoga predjela đe su razne forme usmenoga stvaralaštva u društvenodogađajnim situacijama njegovih saplemenika upražnjavane, prenošene ili nastajale, te da su, kako je sam svjedočio, ostale u književnikovom živom

pamćenju. Unutrašnji umjetnički i duhovni potencijal tih elemenata usmene književnosti kod Kovača je doživio dalju umjetničku preobliku ili nadgradnju, pa je u monografiji *Kovač, tradicija* ponuđeno tumačenje odnosa i uslovljenosti književnosti koja se *sluša i izgovara* i onoga što čini *književnost koja se čita i piše*.

Čitamo, takođe u posebnoj cjelini, o važnosti pojmova *tradicija* i *folklor* u kontekstu stvaralaštva Mirka Kovača. Punu sliku njihova značenja autorka dokumentuje dramama *Danilo* i *Lažni car*, počev od istorijske podloge u temama, portretisanja likova, pa dalje kroza sve slojeve unutrašnjeg značenja spomenutih drama.

Sve do šestoga poglavlja knjige, u stvari, postavljeni zadatak je pojmovno i terminološki razložen, a teorijsko-metodološki okvir ove analize obrazložen. Tim je cjelinama autorka potvrdila znatnu teorijsku obaviještenost i upućenost na referentnu domaću i inostranu literaturu.

Upravo se u ovim cjelinama knjige izlaže najbitniji dio rasprave: “Elementi usmene književnosti i tradicijske kulture u romanu *Gubilište*”, “Poetika značenja i simbola u romanima *Moja sestra Elida* i *Ruganje s dušom*”, “Sukob s tradicijom u romanu *Malvina – životopis Malvine Trifković*”, “Značenje termina *rane* u naslovnoj sintagmi zbirke pripovijedaka (novela) *Rane Luke Meštrevića*”, “Razumijevanje tradicije u romanima *Vrata od utrobe* i *Uvod u drugi život*”, “Magično u djelima *Nebeski zaručnici* i *Kristalne rešetke*”, “Slike uzvišenog mučeništva u zbirci pripovijedaka *Ruže za Nives Koen*”, “Arhetipovi likova u romanu *Grad u zrcalu*”.

Dakle, nakon načelnog definisanja poetike pisca, autorka je pristupila opisu karakteristika te poetike na konkretnim primjerima iz teksta. Kako se iz sadržine pobrojanih poglavlja da videti, odraz različitih formi nekog od elemenata usmene književnosti pozornije je ispitivan u temi djela, lajtmotivima, motivima, likovima ili stilskim elementima. Potpunije navođenje pojedinosti iz ovih poglavlja premašilo bi format prikaza, pa u zamjenu za to iz poglavlja *Zaključak*, koje je organizovano kao sinteza zapažanja i najvažnijih rezultata istraživanja, biramo ovaj dio:

Proza Mirka Kovača iščitava se u znaku simbola kojima je bogata. Ništa u njegovom opusu nije dato pravolinijski i jednoznačno. Unutrašnje pripovijedanje, prati bogato iskustvo jednog pisca, britak i bogat jezik, otmjen stil koji u istu pripovjedačku ravan dovodi stvarno i nestvarno, prošlost i sadašnjost, tradiciju. (225)

Mjesto u ovoj knjizi opravdano je zavrijedio i osvrt na jezik, bazični element Kovačeve poetike. Uz svoj crnogorski u kojemu je ponikao, Kovač je baštiniio i druge štokavske jezike, pa je redovno u tom duhu i pisao knjige. Imajući na pameti kombinovanje jezičkih elemenata iz različitih idioma kao jednu od specifičnosti Kovačeva stvaralaštva, Sanja Vojinović u odjeljku o jeziku i stilu kaže:

riječi, izvučene iz narodnog govora, stavljene u književni tekst, predstavljaju trago-ve usmene narodne tradicije. Kovač ih, poput virtuozu, koristi u svim varijantama,

dijalektima, narječjima. Kao što bira teme i motive za svoja djela i bez ustezanja kroz glas pripovjedača “progovara” o društvenoj zbilji, tako je slobodan i pri izboru leksema kojima te teme, motive, najčešće predstavlja u značenjski sloj. (212)

Nadalje, “vješto koristeći metaforičke sintagme, Kovač od prvog objavljelog djela, preko filmskih scenarija, radio drama, pripovijedaka, romana, eseja naslovima intrigira, ne nudeći jednostavnu simboliku niti značenje ni jednom od tih djela” (213).

Umjetnička vrijednost književnoga djela Mirka Kovača te popularnost koju su djelo i autor izgradili i u vanknjiževnom kontekstu osiguravaju nesumnjivu aktuelnost ove teme. Samim je tim istraživaču tema izazovnija, no i opterećenija rizikom da se ode krivim putem. Međutim, ukupnost okolnosti koje su za sve ovo vrijeme u literaturi davale oprečna i katkad netačna tumačenja Kovačeva djela i autopoetičkih stavova Sanje Vojinović nije omela da razumijevanje tih fenomena smjesti u odgovarajući kontekst stilske formacije te kulturnih i društveno-političkih prilika epohe. I prema ukratko skiciranom sadržaju knjige *Kovač, tradicija* zapaža se da je autorka sprovedenom analizom pokazala da u gotovo cijelom postmodernističkom opusu Mirka Kovača možemo “prepoznati elemente i usmene književnosti, tj. usmene tradicije, pisane tradicije, religijske tradicije i historijske tradicije” (80). Interpretacije elemenata usmene književnosti u odabranom korpusu djela sprovedene su tako da doprinose cjelovitoj percepciji piščeva postmodernističkog opusa. Sa zadovoljstvom konstatujemo da će knjiga *Kovač, tradicija* Sanje Vojinović biti nezaobilazna u daljim tumačenjima Mirka Kovača, kako u crnogorskoj filologiji tako i u drugim kulturama koje u nasljeđu imaju djelo toga književnika.